

PREDIKATNI PROŠIRAK*

Mirko Peti

1.0. Ako je predikat — s gramatičkim oznakama lica, vremena, načina i vida — u rečenici pretpostavljen kao temeljna sastavnica njezina sintaktičkog ustrojstva¹, onda rečenica i nije drugo do zalihosno proširivanje onih sintaktičkih odnosa koji su u njoj kao mogućnost predikatom već zadani. U tom širem smislu riječi sve bismo ostale elemente osnovnoga sintaktičkog ustrojstva²: subjekt, priložnu oznaku i objekt, u opisnom modelu mogli pretpostaviti kao predikatne proširke.

Takav sintaktički model rečenice sastojao bi se od predikata, na jednoj strani, i po njemu uvrštenih njegovih proširaka, na drugoj. No kako su subjekt, priložna oznaka i objekt kao sintaktičke kategorije po našem modelu zajedno s predikatom već uključeni u o s n o v n o rečenično ustrojstvo, proširkom ćemo smatrati samo onaj rečenični dio koji u odnosu na tako definirano ustrojstvo uspostavlja prema predikatu u njemu poseban sintaktički položaj.

Opisu sintaktičkog položaja predikatnog proširka nužno je dakle pretpostaviti opću pojmovnu i terminološku odredbu proširka kao posebne sintaktičke jedinice. Želimo li naime opisati proširak s gledišta sintaktičkog odnosa prema predikatu, kao metodološku pretpostavku tom opisu bit će potrebno ogledati i mogućnost odredbe tog elementa iz odnosa prema ostalim dijelovima osnovnoga rečeničnog ustrojstva: subjektu, priložnoj oznaci i objektu.

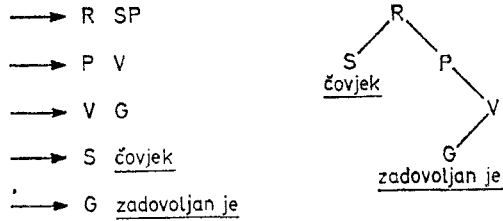
Valjat će, drugim riječima, utvrditi da li proširak kao posebna sintaktička kategorija svojim položajem u rečenici uključuje mogućnost proširivanja i ostalih rečeničnih dijelova osim predikata ili je ta mogućnost njegovim odnosom prema predikatu potpuno isključena. Pitanje je naime mogu li se subjektu, priložnoj oznaci i objektu kao sintaktičkim jedinicama uvrštenima u rečenicu po zalihosti prema predikatu jednako kao i predikatu postulirati takva sintaktička svojstva koja bi bila relevantna za definiciju sintaktičkog položaja proširka prema svakom od tih rečeničnih dijelova.

---

* M. Peti autor je značajne magistarske radnje *Predikatni proširak*, koja će izaći u Biblioteci HFD, pa ga je uredništvo zamolilo da za čitatelje Jezika na sažet način prikaže najbitnije o tom pojmu sintaktičke strukture. Ovo je ujedno posredan završetak nedovršenoga raspravljanja Z. Derossi o predikatnom atributu (J, XIX, 26—32) i P. Radivojevića o sažetom predikatu (J, XX, 118-122). (Ur.)

¹ O središnjem položaju predikata u rečeničnom ustrojstvu v. R. Katičić, *Unutrašnje ustrojstvo rečenice*, Jezik XVII, str. 65—74, ili u *Jezikoslovnim ogledima*, Školska knjiga, Zagreb, 1971, str. 88—99.

² Prema Katičićevu modelu, kojega se držim, osnovno se sintaktičko ustrojstvo rečenice hrvatskoga jezika sastoji od ovih elemenata: predikat (P), subjekt (S), priložna oznaka (A), objekt (O).

Element *zadovoljan* sveden je na rečenicu time što je u modelu pretpostavljen kao predikat. Tako smo jednu rečenicu u površinskom ustrojstvu raščlanili na dvije u dubinskom:

- a) *Čovjek danas obavlja posao.*
- b) *Čovjek je zadovoljan.*

Svakoj rečenici u dubinskoj strukturi odgovara po jedno proizvodno stablo ishodišne rečenice. Broj ishodišnih rečenica jednak je broju mogućih predikacija u površinskom ustrojstvu rečenice koju opisujemo. U rečenicama površinske strukture, jednako kao i u rečenicama dubinske, predikacija može biti izražena na različite načine: ili samo glagolskim ili glagolskim i imenskim sredstvima. U dubinskoj se strukturi svaka od tih mogućnosti svodi na jednu rečenicu.

1.2. Svaka će od tako pretpostavljenih rečenica u površinskom ustrojstvu rečenice koju opisujemo imati svoj poseban sintaktički položaj. Sintaktički položaj tih rečenica uklopljenih u složeno površinsko ustrojstvo definiran je preoblikama (transformacijama). Preoblike će dakle na pretpostavci o istosti opisivati sintaktički ekvivalentnu raznolikost elemenata rečeničnog ustrojstva. One i nisu drugo do obavijest o tome na koji sve način od istih elemenata u dubinskom ustrojstvu rečenice u površinskom mogu biti složene po zalihosnim odnosima.

Da bismo to pokazali vratimo se našem primjeru. Način na koji je od rečenica pretpostavljenih u dubinskom ustrojstvu: a) *Čovjek danas obavlja posao*, i b) *Čovjek je zadovoljan*, u površinskom ustrojstvu složena naša rečenica *Čovjek danas zadovoljan obavlja posao* opisat ćemo uvođenjem posebne preoblike. Tom preoblikom rečenicu b) pridružiti ćemo rečenici a) time što ćemo jednu rečenicu uvrstiti u drugu ondje gdje je mogućnosti uvrštavanja dviju rečenica jedne u drugu sintaktički otvoreno mjesto.

U rečenici a) pretpostavljena su četiri sintaktička mjesta: subjekt *čovjek*, priložna oznaka *danas*, predikat *obavlja* i objekt *posao*; u rečenici b) mjesta su samo dva: subjekt *čovjek* i predikat *zadovoljan je*. Neki se sintaktički elementi u obje rečenice ponavljaju: i jedna i druga rečenica imaju po dva istovrsna dijela: subjekt i predikat, a subjekti su im k tomu još i isti. Predikati im se razlikuju samo u tome što je u rečenici a) predikat izrečen finitnim

oblikom glagola: *obavlja*, a u rečenici b) pridjevskim oblikom *zadovoljan* time što mu je pridruženo 3. l. sg. prezenta glagola *biti*: *zadovoljan je*.

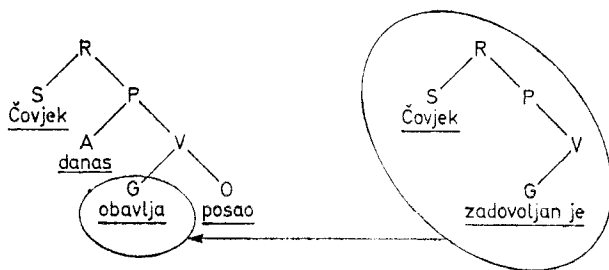
Budući da obje rečenice kao istovrstan sintaktički elemenat imaju subjekt i budući da su u obje rečenice subjekti isti, pri uvrštavanju dviju rečenica u jednu jedan će od njih biti zalihosno smijenjen drugim. To se jednako odnosi i na predikat: u obje rečenice pretpostavljen je kao istovrstan sintaktički elemenat. Preoblika bi se prema tome mogla formulirati ovako: dijelove istovrsne i iste u objema rečenicama u rečenici b) zalihosno smijeni dijelovima u rečenici a), a zatim imenski dio predikata rečenice b) *zadovoljan* izravno uvrsti uz predikat rečenice a) *obavlja*. Tako smo od dvije rečenice u dubinskoj strukturi proizveli u površinskoj jednu, onu od koje smo pri opisu i pošli: *Čovjek danas zadovoljan obavlja posao*. Sintaktički položaj elementa *zadovoljan*, uvrštenoga u našoj rečenici po predikatu *obavlja*, razlikuje se od svih ostalih elemenata rečeničnog ustrojstva. Tu ćemo razliku i terminološki adekvatno izraziti novim nazivom: *predikatni proširak*.

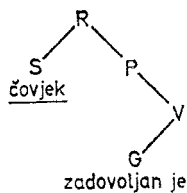
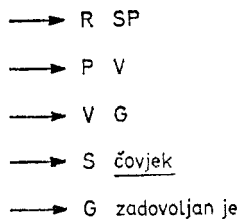
Komentar. U našim rečenicama a) i b) razlikujemo *iste* i *istovrsne* sintaktičke elemente. Isti su im subjekti, a istovrsni subjekt i predikat. Pri uvrštavanju dviju rečenica u jednu i jedni se i drugi elementi u jednoj rečenici kao zalihosni smjenjuju elementima u drugoj. To znači da će se u rečenici b) subjekt *čovjek* smijeniti subjektom *čovjek* iz rečenice a), a predikatna spona *je*, po kojoj pridjevski oblik *zadovoljan* i jest predikatom, smijenit će se predikatom *obavlja* iz rečenice a) kako bi se elemenat *zadovoljan* uz njega uopće mogao uvrstiti kao predikatni proširak i time uspostaviti s njim odnos dvaju koordiniranih predikata.

Budući da svakoj od rečenica a) i b) u dubinskom ustrojstvu odgovara po jedno proizvodno stablo, odnos uvrštavanja jedne rečenice u drugu bit će ekvivalentan odnosu pridruživanja njihovih proizvodnih stabala.

Dva će se stabla jedno drugome pridružiti tako da se proizvodno stablo rečenice b) uvrsti u proizvodno stablo rečenice a) uz onaj sintaktički elemenat koji je u objema rečenicama pretpostavljen kao istovrstan. U proizvodnom stablu rečenice a) to je glagol *obavlja* koji stoji u njemu za predikat. Shematski to možemo prikazati ovako:

a) *Čovjek danas obavlja posao.*   b) *Čovjek je zadovoljan.*

Element *zadovoljan* sveden je na rečenicu time što je u modelu pretpostavljen kao predikat. Tako smo jednu rečenicu u površinskom ustrojstvu raščlanili na dvije u dubinskom:

- a) *Čovjek danas obavlja posao.*
- b) *Čovjek je zadovoljan.*

Svakoj rečenici u dubinskoj strukturi odgovara po jedno proizvodno stablo ishodišne rečenice. Broj ishodišnih rečenica jednak je broju mogućih predikacija u površinskom ustrojstvu rečenice koju opisujemo. U rečenicama površinske strukture, jednako kao i u rečenicama dubinske, predikacija može biti izražena na različite načine: ili samo glagolskim ili glagolskim i imenskim sredstvima. U dubinskoj se strukturi svaka od tih mogućnosti svodi na jednu rečenicu.

1.2. Svaka će od tako pretpostavljenih rečenica u površinskom ustrojstvu rečenice koju opisujemo imati svoj poseban sintaktički položaj. Sintaktički položaj tih rečenica uklopljenih u složeno površinsko ustrojstvo definiran je preoblikama (transformacijama). Preoblike će dakle na pretpostavci o istosti opisivati sintaktički ekvivalentnu raznolikost elemenata rečeničnog ustrojstva. One i nisu drugo do obavijest o tome na koji sve način od istih elemenata u dubinskom ustrojstvu rečenice u površinskom mogu biti složene po zalihosnim odnosima.

Da bismo to pokazali vratimo se našem primjeru. Način na koji je od rečenica pretpostavljenih u dubinskom ustrojstvu: a) *Čovjek danas obavlja posao*, i b) *Čovjek je zadovoljan*, u površinskom ustrojstvu složena naša rečenica *Čovjek danas zadovoljan obavlja posao* opisat ćemo uvođenjem posebne preoblike. Tom preoblikom rečenicu b) pridružiti ćemo rečenici a) time što ćemo jednu rečenicu uvrstiti u drugu ondje gdje je mogućnosti uvrštavanja dviju rečenica jedne u drugu sintaktički otvoreno mjesto.

U rečenici a) pretpostavljena su četiri sintaktička mjesta: subjekt *čovjek*, priložna oznaka *danas*, predikat *obavlja* i objekt *posao*; u rečenici b) mjesta su samo dva: subjekt *čovjek* i predikat *zadovoljan je*. Neki se sintaktički elementi u obje rečenice ponavljaju: i jedna i druga rečenica imaju po dva istovrsna dijela: subjekt i predikat, a subjekti su im k tomu još i isti. Predikati im se razlikuju samo u tome što je u rečenici a) predikat izrečen finitnim

oblikom glagola: *obavlja*, a u rečenici b) pridjevskim oblikom *zadovoljan* time što mu je pridruženo 3. l. sg. prezenta glagola *biti*: *zadovoljan je*.

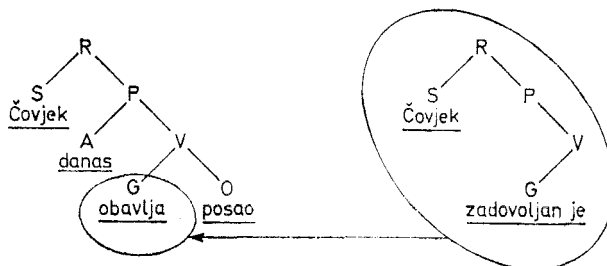
Budući da obje rečenice kao istovrstan sintaktički elemenat imaju subjekt i budući da su u obje rečenice subjekti isti, pri uvrštavanju dviju rečenica u jednu jedan će od njih biti zalihosno smijenjen drugim. To se jednako odnosi i na predikat: u obje rečenice pretpostavljen je kao istovrstan sintaktički elemenat. Preoblika bi se prema tome mogla formulirati ovako: dijelove istovrsne i iste u objema rečenicama u rečenici b) zalihosno smijeni dijelovima u rečenici a), a zatim imenski dio predikata rečenice b) *zadovoljan* izravno uvrsti uz predikat rečenice a) *obavlja*. Tako smo od dvije rečenice u dubinskoj strukturi proizveli u površinskoj jednu, onu od koje smo pri opisu i pošli: *Čovjek danas zadovoljan obavlja posao*. Sintaktički položaj elementa *zadovoljan*, uvrštenoga u našoj rečenici po predikatu *obavlja*, razlikuje se od svih ostalih elemenata rečeničnog ustrojstva. Tu ćemo razliku i terminološki adekvatno izraziti novim nazivom: *predikatni proširak*.

Komentar. U našim rečenicama a) i b) razlikujemo *iste* i *istovrsne* sintaktičke elemente. Isti su im subjekti, a istovrsni subjekt i predikat. Pri uvrštavanju dviju rečenica u jednu i jedni se i drugi elementi u jednoj rečenici kao zalihosni smjenjuju elementima u drugoj. To znači da će se u rečenici b) subjekt *čovjek* smijeniti subjektom *čovjek* iz rečenice a), a predikatna spona *je*, po kojoj pridjevski oblik *zadovoljan* i jest predikatom, smijenit će se predikatom *obavlja* iz rečenice a) kako bi se elemenat *zadovoljan* uz njega uopće mogao uvrstiti kao predikatni proširak i time uspostaviti s njim odnos dvaju koordiniranih predikata.

Budući da svakoj od rečenica a) i b) u dubinskom ustrojstvu odgovara po jedno proizvodno stablo, odnos uvrštavanja jedne rečenice u drugu bit će ekvivalentan odnosu pridruživanja njihovih proizvodnih stabala.

Dva će se stabla jedno drugome pridružiti tako da se proizvodno stablo rečenice b) uvrsti u proizvodno stablo rečenice a) uz onaj sintaktički elemenat koji je u objema rečenicama pretpostavljen kao istovrstan. U proizvodnom stablu rečenice a) to je glagol *obavlja* koji stoji u njemu za predikat. Shematski to možemo prikazati ovako:

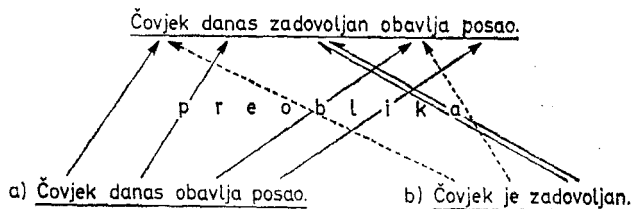
- a) *Čovjek danas obavlja posao.*   b) *Čovjek je zadovoljan.*

Funkcija tog pridruživanja ponovo je naša rečenica *Čovjek danas zadovoljan obavlja posao*, s elementom *zadovoljan* u njoj kao predikatnim proširkom. Da bi štogod čemu bilo pridruženo funkcijom, nužno je članovima pridruživanja pretpostaviti bilo kakav međusobni odnos. Iz skupa mogućih odnosa dvaju članova koji se pridružuju funkcijom se izdvaja uvijek samo jedan odnos.

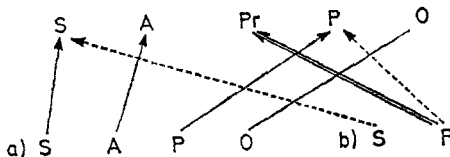
U našem primjeru dvije su rečenice sa svojim proizvodnim stablima pridružene jedna drugoj po odnosu *koordinacije* onih svojih istovrsnih dijelova na kojima su i pretpostavljene kao dva potpuno samostalna člana pridruživanja. To su u našim rečenicama njihovi predikati. Rečenice a) i b) pridružuju se dakle jedna drugoj po odnosu dvaju koordiniranih predikata preoblikom koja od dviju rečenica u dubinskom ustrojstvu proizvodi jednu u površinskom.

Pri uvrštavanju jedne rečenice u drugu u novu rečenicu moraju biti preobličeni svi sintaktički elementi obiju rečenica. Preoblika mora biti formulirana tako da se njome u novoj rečenici ne potru nego sačuvaju sintaktički odnosi koji su proizvodnim pravilima već opisani u rečenicama od kojih se nova rečenica sastavlja. Preoblika dakle *ne mijenja* odnose nego ih samo *preobličuje* na prepoznatljiv način. Postupak po kojemu se od dviju rečenica preoblikom proizvodi jedna mogli bismo shematski prikazati ovako:

gdje strelica s isprekidanom crtom označava elemente koji se kao istovrsni u obje rečenice u jednoj od njih pri uvrštavanju zalihosno smjenjuju elementima u drugoj; strelica s punom crtom označava elemente koji se po nultoj razlikovnosti naprosto smjenjuju jedni drugima, a strelica s udvojenom crtom označava elemenat koji je u odnosu na smjenjivanje ostalih elemenata u rečenici svojim sintaktičkim položajem u njoj maksimalno obavijestan.

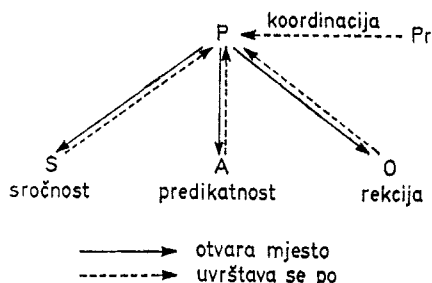
Iste odnose imat ćemo ako skup riječi u rečenicama zamijenimo simbolima za skup gramatičkih kategorija. Sintaktičko ustrojstvo rečenice a) sastoji se od ovih elemenata: S, A, P, O, a rečenice b) od ovih: S, P. Uklapanje tih dvaju rečeničnih ustrojstava u jedno shematski bismo mogli prikazati ovako:

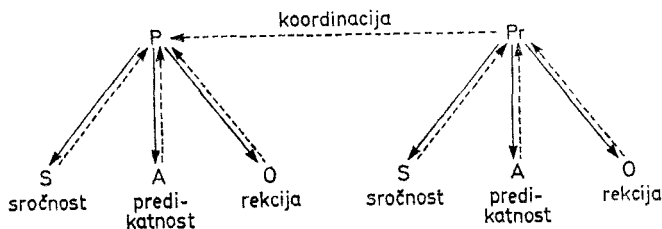
Preoblikom se dakle predikat rečenice b) kao elemenat istovrstan u obje rečenice u predikaciji nove rečenice zalihosno smjenjuje predikatom rečenice a), a ono što se po kriteriju istovrsnosti ne može smijeniti, u novu se rečenicu uvrštava kao predikatni proširak.

1.3. U našoj rečenici *Čovjek danas zadovoljan obavlja posao* predikatni proširak *zadovoljan* doista je *predikatni*, a ne *glagolski* proširak. On naime nije u rečenicu uvršten po gramatičkim svojstvima glagola *obavljati* (po njima je uvršten objekt u akuzativu: *posao*), nego je uvršten izravno po predikatu *obavlja*.

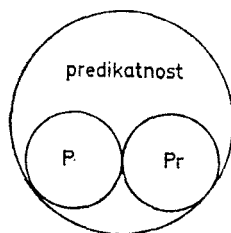
Sintaktički položaj predikatnog proširka prema ostalim dijelovima rečenice: subjektu, priložnoj oznaci i objektu, načelno je definiran iz njegova odnosa prema predikatu. Taj odnos mogli bismo postaviti ovako: ako se osnovni elementi rečeničnog ustrojstva jedne rečenice: subjekt, priložna oznaka i objekt, međusobno razlikuju iz odnosa prema predikatu po tome što se subjekt uvrštava u rečenicu po *sročnosti*, priložna oznaka po *predikatnosti*, a objekt po *rekciji*, onda se predikatni proširak razlikuje od svijuju njih po tome što je kao sintaktička jedinica određen iz odnosa prema predikatu po *koordiniranosti s njim*. Shematski to možemo prikazati ovako:

Očito je dakle da subjekt, priložna oznaka i objekt, na jednoj strani, i predikatni proširak, na drugoj, prema predikatu uspostavljaju odnose na različitim sintaktičkim razinama: subjekt, priložna oznaka i objekt unutar jednog rečeničnog ustrojstva, a predikatni proširak na razini dvaju koordiniranih rečeničnih ustrojstava. Subjekt, priložna oznaka i objekt u gramatičkom ustrojstvu jedne rečenice sintaktički su predikatu *podređeni* jer se u to ustrojstvo uvrštavaju po zalihosnim odnosima prema njemu, a predikatni je proširak, kad je uvršten u rečenicu, o predikatu sintaktički *neovisan* jer je već predikat druge rečenice u koju se po zalihosti prema njemu uvrštavaju ostali elementi rečeničnog ustrojstva: subjekt, priložna oznaka, objekt. Tako pretpostavljen sintaktički položaj proširka prema predikatu može se prikazati i shematski:

Po našoj shemi i predikat i predikatni proširak sintaktički potpuno samostalno stoje kao temeljne sastavnice svojih rečenica u kojima se po njima uspostavljaju zalihosni sintaktički odnosi s ostalim elementima rečeničnog ustrojstva: subjektom, adverbom i objektom. Koordinacija se među proširkom i predikatom utvrđuje po kriteriju sintaktičke istovrsnosti tih dvaju elemenata. Po tom kriteriju i jedan i drugi element pretpostavljeni su pojmu predikatnosti. I jedan i drugi ravnopravno ulaze u opseg tog pojma. Odnos među njima može se prikazati ovakvom shemom:

Svi elementi jedne rečenice koji se u nju zalihosno mogu uvrstiti po predikatu mogu se uvrstiti i po predikatnom proširku. Pokažimo to na primjeru. Uzmimo npr. rečenicu *Loveći leptira na livadi dječak iznenada ugleda konja*. Pretpostavimo joj elemente dubinskog ustrojstva:

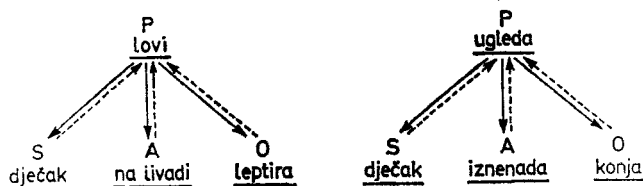
- a) *Dječak lovi leptira na livadi.*
- b) *Dječak iznenada ugleda konja.*

U rečenici a) četiri su sintaktička mjesta: subjekt *dječak*, predikat *lovi*, objekt *leptira* i priložna oznaka *na livadi*; u rečenici b) također četiri: subjekt *dječak*, predikat *ugleda*, objekt *konja* i priložna oznaka *iznenada*. Po mjestu u zalihosnim odnosima prema predikatu svi su sintaktički elementi jedne rečenice istovrsni s elementima druge, a subjekti su im k tomu još i isti.

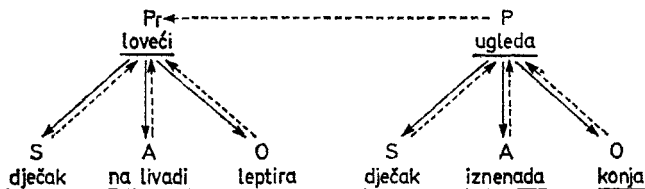
Temeljna sintaktička sastavnica rečenice a) je njezin predikat *lovi*; po njemu su uvršteni u rečenicu svi ostali elementi koji se u njoj nalaze. Temeljna sintaktička sastavnica rečenice b) njezin je predikat *ugleda*; po njemu su u rečenicu uvršteni svi ostali elementi koji se nalaze u toj rečenici.

Predikate rečenica a) i b): *lovi* i *ugleda* pretpostavit ćemo po kriteriju istovrsnosti kao koordinirane elemente dvaju sintaktički neovisnih rečeničnih ustrojstava dijelovi kojih i jesu istovrsni samo pod pretpostavkom o istovrsnosti njihovih predikata. Subjekt, priložna oznaka i objekt u jednoj rečenici istovrsni su sa subjektom, priložnom oznakom i objektom u drugoj rečenici jedino po tome što su i jednima i drugima za uvrštavanje pretpostavljeni istovrsni sintaktički elementi: predikat u jednoj i predikat u drugoj rečenici. Taj odnos shematski možemo predočiti ovako:

Shemom su prikazana u dubinskoj strukturi dva potpuno neovisna istovrsna rečenična ustrojstva. Pri uvrštavanju tih ustrojstava u rečenicu površinske strukture *Loveći leptira na livadi dječak iznenada ugleda konja* odnos neovisnosti i istovrsnosti očuvat će se preoblikom koja sintaktički položaj participa *loveći* opisuje kao predikatni proširak koji je u rečenično ustrojstvo uvršten po predikatu *ugleda*. Odnos će tada biti ovakav:

Očito je dakle: i predikat i predikatni proširak otvaraju u rečenici mjesta istim sintaktičkim kategorijama: subjektu, priložnoj oznaci i objektu. Odnos sintaktičke istovrsnosti i neovisnosti među njima zadržan je i u složenom rečeničnom ustrojstvu kakvo je naša rečenica *Loveći leptira na livadi dječak iznenada ugleda konja*. Sintaktički položaj predikatnog proširka *loveći* definiran je u toj rečenici iz njegova koordiniranog odnosa prema predikatu *ugleda*.

1.4. Polazeći dakle od pretpostavke o zalihosnim odnosima u modelu osnovnoga sintaktičkog ustrojstva rečenice hrvatskoga jezika, koje se sastoji od predikata i po njemu uvrštenih rečeničnih dijelova: subjekta, priložne oznake i objekta, predikatni proširak smo pretpostavili kao novu samostalnu sintaktičku jedinicu, u složeno rečenično ustrojstvo uvrštenu izravno po predikatu. Načelno smo ga time u sintaktičkom ustrojstvu rečenice pojmovno i

terminološki razlučili od ostalih rečeničnih dijelova: subjekta, priložne oznake i objekta, i utvrdili istovremeno metodološku podlogu za njegov opis. Proširak će se naime u našem opisu prema ostalim dijelovima rečenice odnositi kao sintaktička jedinica koja je pojmovno i terminološki već definirana iz odnosa prema predikatu.

Valja međutim izričito naglasiti da u sintaktičkom ustrojstvu rečenice predikatnom proširku *ne otvara mjesto* predikat. On u rečenici otvara mjesto subjektu, priložnoj oznaci i objektu, a predikatni se proširak kao samostalna sintaktička jedinica po predikatu *samo uvrštava* u složeno rečenično ustrojstvo. U tom ustrojstvu predikatnom proširku mjesto ne otvara ni bilo koja druga riječ od riječi koje u njemu stoje za određene gramatičke kategorije. Proširak sam sebi otvara mjesto u rečenici, i to tako da svojom pojavom otvara mjesta i svima ostalim sintaktičkim elementima (osim predikata) koji se po njemu zalihosno uvrštavaju u rečenicu.

U rečeničnom ustrojstvu u koje je uvršten izravno po predikatu kao sintaktička jedinica predikatni je proširak stoga obavjesniji i od samoga predikata. Po obavijesti o gramatičkim odnosima koje predviđa njegov je sintaktički položaj u rečenici ekvivalentan položaju predikata prema ostalim rečeničnim dijelovima: subjektu, priložnoj oznaci i objektu. Pretpostavlja se naime da predikat kao temeljna sintaktička sastavnica svake rečenice mora u njoj uvijek biti prisutan, pa se s tog gledišta njegova pojava u rečeničnom ustrojstvu može smatrati zalihosnom. Gdje god je riječ o rečenici, znamo da se u njoj nužno pojavljuje i predikat.

Proširak međutim po našem modelu nije predviđen kao sastavnica osnovnoga sintaktičkog ustrojstva rečenice. Uz predikat predviđeni su po tom modelu još samo subjekt, priložna oznaka i objekt. Samo se oni u rečenici mogu pojaviti jer su samo njima u njoj otvorena mjesta. Mjesto predikatnom proširku još nije predviđeno; njegova se pojava u rečenici dakle ne očekuje. Upravo stoga predikatni je proširak, kad se u rečeničnom ustrojstvu uz predikat ipak pojavi, sintaktički osobito obavijestan.

Za razliku od predikata, koji se mora pojaviti kako bi rečenično ustrojstvo uopće bilo, predikatni proširak u tom već formiranom rečeničnom ustrojstvu ne samo da se ne mora nego se uopće i ne može pojaviti,⁴ a ipak se pojavljuje. Uvrštavajući se dakle u rečenično ustrojstvo uz predikat predikatni proširak ne uspostavlja s njim zalihostan odnos. S obzirom na mogućnosti uvrštavanja zadane predikatom proširak se u rečenicu uvrštava kao nova, obavijesna sintaktička jedinica koja u gramatičkom ustrojstvu rečenice uspostavlja s predikatom odnos dvaju koordiniranih istovrsnih rečeničnih dijelova.

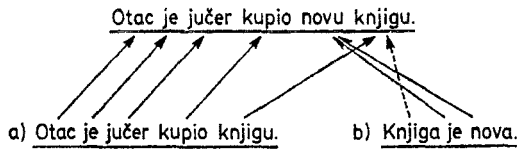
⁴ U dubinskom ustrojstvu rečenice.

Po tome se svaki predikatni proširak u jednoj rečenici mora pretpostaviti kao predikat u drugoj. Svakom se proširku mora otvoriti posebno proizvodno stablo. Broj proizvodnih stabala u dubinskom ustrojstvu rečenice odgovara broju mogućih predikacija u površinskom. Svi elementi sintaktičkog ustrojstva ne sudjeluju u predikaciji na isti način. Za razliku od gramatičkih kategorija subjekta, priložne oznake i objekta, koje u predikaciji jedne rečenice sudjeluju uvijek samo p o s r e d n o, kao dijelovi predikatom determiniranih odnosa, predikatni proširak u predikaciji rečenice sudjeluje i z r a v n o i neovisno o bilo kojem rečeničnom dijelu. Stoga i jest njegov sintaktički položaj u rečeničnom ustrojstvu potpuno samostalan i neovisan o položaju ostalih sintaktičkih jedinica.

Po tom svom gramatičkom svojstvu proširak je sintaktički koordiniran predikatu rečenice u koju je po njemu izravno uvršten posebnom fakultativnom preoblikom. Tom se preoblikom predikat jedne rečenice u dubinskom ustrojstvu u površinskom uvrštava uz predikat druge rečenice kao predikatni proširak; pri tom se među njima u složenom rečeničnom ustrojstvu uspostavlja odnos dvaju koordiniranih predikata. Sintaktički položaj predikatnog proširka u rečenici isključivo je dakle definiran posebnom preoblikom koja od dviju rečenica u dubinskom ustrojstvu proizvodi jednu u površinskom.

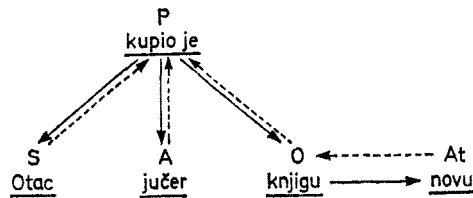
Valja međutim izričito naglasiti da svaka preoblika kojom se od dviju rečenica u dubinskom ustrojstvu može proizvesti jedna u površinskom nije istovremeno i preoblika za predikatni proširak. Tako se napr. od dviju rečenica u dubinskom ustrojstvu: a) *Otac je jučer kupio knjigu*, i b) *Knjiga je nova*, preoblikom može u površinskom proizvesti jedna: *Otac je jučer kupio novu knjigu*, time što će se imenski dio predikata rečenice b) *nova* pri zalihosnom smjenjivanju istovrsnih sintaktičkih elemenata uvrstiti po sročnosti uz imenicu *knjigu* (koja u rečenici a) stoji za objekt) kao njezin atribut: *novu knjigu*.

Pri tom se u složenom rečeničnom ustrojstvu *Otac je jučer kupio novu knjigu* između predikata *kupio je* i atributa *novu* ne uspostavlja izravan odnos dvaju sintaktički koordiniranih predikata. Smjenjivanje predikata *je nova* iz rečenice b) s atributom *novu* vrši se naime posredno preko imenice *knjiga*, tako što se ta imenica kao subjekt u rečenici b) po morfološkoj istovrsnosti zalihosno smjenjuje s objektom rečenice a): *knjigu*. Sintaktički položaj pridjevskog oblika *novu* u složenom rečeničnom ustrojstvu definiran je dakle preoblikom koja taj oblik po sročnosti uvrštava u rečenicu kao atribut uz imenicu *knjiga*, u padežu u kojemu je imenica već uvedena u rečenicu kao objekt po rekciji predikatnoga glagola *kupiti*. To je preoblika za atribut. Shematski bi se ona za našu rečenicu mogla predočiti ovako:

gdje strelica s punom crtom označava smjenjivanje elemenata po nultoj razlikovnosti, strelica s isprekidanom crtom smjenjivanje elemenata po morfološkoj istovrsnosti, a strelica s udvojenom crtom smjenjivanje elemenata po sintaktičkoj ekvivalenciji.

Uvrštavanje pridjevskog oblika *novu* u rečenicu *Otac je jučer kupio knjigu* izgledalo bi u shematskom prikazu ovako:

Očito je dakle da pridjevskom obliku *novu* mjesto atributa u rečenici nije otvoreno predikatom *kupio je* niti se taj oblik po predikatu uvrštava u rečenicu. Mjesto mu u rečenici nije otvoreno ni gramatičkim kategorijama subjekta, priložne oznake i objekta; pridjevski se oblik *novu* kao atribut u našu rečenicu uvrštava isključivo po sročnosti s imenicom *knjiga*, koja u toj rečenici stoji za objekt.

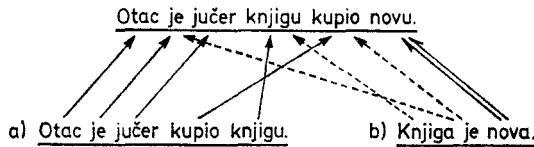
Međutim, od rečenica a) i b): *Otac je jučer kupio knjigu* i *Knjiga je nova*, fakultativnom preoblikom možemo proizvesti rečenicu u kojoj će pridjevski oblik *novu* kao predikat iz rečenice b): *nova je*, sintaktički biti pretpostavljen kao predikatni proširak: *Otac je jučer knjigu kupio novu*. Sintaktički odnosi u toj rečenici bitno se razlikuju od onih u rečenici s atributom: *Otac je jučer kupio novu knjigu*. Razlika je u preoblici kojom se pridjevski oblik *novu* uvrštava u rečenicu.

U rečenici s predikatnim proširkom pridjevski se oblik *novu* kao predikat iz rečenice b): *nova je*, uvrštava izravno uz predikat rečenice a): *kupio je*, po odnosu istovrsnosti dvaju koordiniranih predikata (*kupio je* : *nova je*), a objekt *knjiga* uvrštava se u rečenicu neovisno o tom odnosu po rekaciji glagola *kupiti*. Da pridjevski oblik *novu* nije u rečenicu uvršten kao atribut uz akuzativ imenice *knjiga* nego izravno po predikatu *kupio je* kao predikatni proširak, pokazuje se i konstruiranjem rečenice *Otac ju je jučer kupio novu*, u kojoj su sintaktički odnosi ekvivalentni onima u rečenici *Otac je jučer knjigu kupio novu*, a mogućnost uvrštavanja pridjevskog oblika *novu* kao

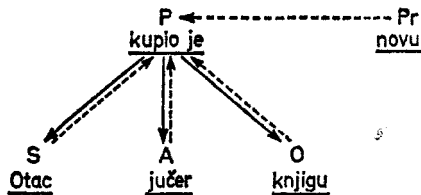
atributa uz zamjenicu *ju* sintaktički je potpuno isključena: *kupio je novu ju*. Tu postavu možemo učiniti sintaktički ovjerenom samo onda ako pridjevski oblik *novu* u njoj pretpostavimo kao predikatni proširak: *kupio ju je novu*.

U semantičkoj interpretaciji naše rečenice bit će tada sasvim svejedno na koji ćemo način tumačiti vremenske odnose iskazane dvama predikatima: tako što ćemo reći da je otac knjigu kupio dok je bila nova ili pak tako što ćemo reći da je knjiga bila nova dok ju je otac kupio. Vrijeme kupovanja i vrijeme novosti knjige u našoj su rečenici gramatički dva potpuno koordinirana vremena i nisu uvjetovana jedno drugim.

Od istih elemenata dubinskog ustrojstva moguće je dakle različitim preoblikama u površinskom proizvesti rečenice s različitim sintaktičkim odnosima. Atribut i proširak razlikuju se međusobno po preoblici koja na pretpostavci o istosti opisuje razliku njihova sintaktičkog položaja u rečeničnom ustrojstvu. Preoblika za proširak shematski bi se za našu rečenicu mogla prikazati ovako:

Za razliku od atributa *novu*, koji je u rečenicu uvršten uz akuzativ imenice *knjiga*: (*kupio je*) *novu knjigu*, predikatni proširak *novu* uvrštava se u rečenicu po predikatu *kupio je*: *kupio je novu* (*knjigu*). Način uvrštavanja proširka shematski će izgledati ovako:

Proširak dakle nije predikatu sintaktički podređen na način na koji su to ostale gramatičke kategorije u rečenici: subjekt, priložna oznaka i objekt. Njegova se podređenost predikatu očituje samo u tome što mu je predikat nuždan kao uvjet za uvrštavanje u rečenicu. Po tome što se kao samostalna sintaktička jedinica uvrštava izravno po predikatu predikatni proširak ne pripada sintaktičkom ustrojstvu rečenice u koju je uvršten. To je ustrojstvo po predikatu već pretpostavljeno kao sintaktički potpuno i samostalno. Uvrštenost proširka u njega ne mijenja mu sintaktičke odnose. Tako npr. u re-

čenicu *Čovjek danas zadovoljan obavlja posao* uvrštenost proširka *zadovoljan* uz predikat *obavlja* ne mijenja sintaktičke odnose u rečenici *Čovjek danas obavlja posao*.

Predikatnim proširkom sintaktički su odnosi jedne rečenice u površinskom ustrojstvu po predikatu samo prošireni, i to prošireni pretpostavkom o dvama istovrsnim rečeničnim ustrojstvima. Ta pretpostavka mogla je biti učinjena samo u okviru našega proizvodnog sintaktičkog modela s dvama rečeničnim ustrojstvima: površinskim i dubinskim, time što se opisni postupak za svaku rečenicu izvodi izričito u dvije etape: derivacijskim i transformacijskim pravilima. Pri tom se derivacijskim pravilima u rečenici opisuje *kao isto* ono što transformacijska pravila opisuju u njoj *kao različito*; na taj se način među elementima dvaju opisa uspostavlja sintaktička ekvivalencija.

Po tom opisu predikat i predikatni proširak samo su dva različita vida istovrsne sintaktičke pojave: predikacije. A kako je predikacija po našem modelu pretpostavljena kao osnovni sintaktički odnos svake rečenice, u rečenicama u kojima je uz predikat po njemu uvršten i predikatni proširak nužno je govoriti o dvama rečeničnim ustrojstvima kako bi se uopće moglo opisati ono jedno koje je od njih na poseban način složeno.

PITANJA I ODGOVORI

DVOJINSKI OBLIK IMENICA NA -IN

Od V. I. iz Dubrovnika dobili smo ovo pitanje:

»Molim vas da mi u vašem časopisu odgovorite kako se sklanjaju imenice na *-in* uz brojeve dva, oba, tri i četiri. Da li dva Arapa, tri Bugara, četiri Zagrepčana ili dva Arapina, tri Bugarina, četiri Zagrepčanina?

Tražio sam odgovor na to pitanje u gramatikama Maretić, Brabec ..., Pavešić ..., ali začudo nisam ga mogao naći.«

Odgovor ipak nalazimo u jednoj od navedenih gramatika, ali ga nije lako naći. Zato će biti dobro ne samo da odgovorimo na pitanje nego da pokažemo kako odgovor treba tražiti.

Kad se jezični priručnik uzima u ruke, tada najprije valja pogledati što se u nje-

mu može naći, a zatim razmisliti gdje treba tražiti i kako.

Nešto treba znati od čega će se početi. Ovdje je riječ o dvojini (dualu) koji u našem jeziku dolazi upravo uz navedene brojeve. To ide u najosnovnija jezična znanja. Kad to znamo, tada treba u gramatici tražiti ona mjesta gdje se govori o dvojini. U Maretićevoj gramatici (2. izd., 1931) ima Kazalo stvarači, ali u njemu nema natuknica dvojina, dual, a ni broj u značenju 'oblici riječi koji pokazuju količinu'. Potrebno je pregledati sklonidbu imenica. Na str. 116. govori se o imenicama koje u množini gube *-in*, ali o navedenom problemu nema ništa. Ni u Dodacima deklinaciji imenica (str. 152-155) ništa. U Sintaksi se posebno govori o imenicama i brojevima. U pravilima za imenice nalazimo točku 456 c) »O dualu vidi u §-u 473b.« To je u poglavlju Brojevi, ali